

PERSPEKTIVE
IMPLEMENTACIJE
EVROPSKIH
STANDARDA U PRAVNI
SISTEM SRBIJE

KNJIGA I

ZBORNİK RADOVA

Priredio
Prof. dr Stevan Lilić

Beograd, 2011

Lektor i korektor
Irena Popović

Tehnički urednik
Zoran Grac

Korice
Marija Vuksanović

Priprema i štampa
Dosije studio, Beograd

ISBN 978-86-7630-341-0

Tiraž
500

Adresa redakcije
Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
Centar za izdavaštvo i informisanje
Bulevar kralja Aleksandra 67
Tel./faks: 30-27-725, 30-27-776
e-mail: centar@ius.bg.ac.rs
web: www.ius.bg.ac.rs

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
340.137(4-672EU:497.11)(082)

PERSPEKTIVE implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije : zbornik radova. Knj. 1 / priredio Stevan Lilić. – Beograd : Pravni fakultet, Centar za izdavaštvo i informisanje, 2011 (Beograd : Dosije studio). – 302 str. ; 24 cm

Na spor. nasl. str.: Perspectives of Implementation of European Standards in Serbian Legal System. – Tekst lat. i ćir. – Tiraž 500. – Str. 9–10: Predgovor / urednik = Forward / editor. – Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Bibliografija uz većinu radova. – Summaries.

ISBN 978-86-7630-341-0

1. Ств. насл. на упор. насл. стр.

а) Право – Хармонизација – Европска унија – Србија – Зборници

COBISS.SR-ID 188354572

SRBIJA U POTRAZI ZA EVROPSKIM IDENTITETOM

Apstrakt

Izvorni model političkog identiteta pripada nacionalnoj državi kao primarnom obliku političke zajednice i uvek sadrži tri dimenzije – objektivnu, subjektivnu i interpretativnu. Uspostavljanje transnacionalne ili postnacionalne političke konfiguracije kakva je Evropska unija (EU), nametnulo je potrebu za traženjem novih određenja političkog identiteta koji je nesvodljiv na nacionalnu državu. Pri tom, na delu su različita tumačenja i nacionalnog i pomenutog transnacionalnog identiteta i utoliko je opravdano govoriti o političkom identitetu uvek iznova kao o određenom (idejnom ili ideološkom) konstruktumu/tumačenju.

Građansko tumačenje evropskog identiteta vezano je za evropski ustavni patriotizam. Ustavni patriotizam koji se generalno odnosi na nacionalnu državu, nije primenljiv direktno na evropski ustavni patriotizam; ustavni patriotizam u vezi sa EU dobija nova značenja, koja ne traže punu lojalnost jednom centru vlasti i do kraja definisanom ustavnom poretku. Evropski ustavni patriotizam, između ostalog, pretpostavlja otvoreno polje deliberacije za sve Evropljane oko daljeg unapređivanja ustavnog poretka EU, on je povezan s motivisanošću Evropljana za unapređivanje evropske zajednice naroda i njenih civilizacijskih dostignuća, ali uz poštovanje ustavnog poretka i sopstvene nacionalne države.

Građansko tumačenje političkog identiteta savremene Srbije, koje je usmereno na reforme u pravcu uspostavljanja ustavne demokratije, kompatibilno je sa nastojanjima Srbije da se integriše u EU. Standardi (pravni, politički, ekonomski), koji se postavljaju pred Srbiju na putu integracije u EU, pod pretpostavkom njihovog ostvarenja, predstavljaju civilizacijski benefit za Srbiju.

Ključne reči: Politički identitet. Nacionalna država. Evropski identitet. Srbija. Evropska unija. Ustavni patriotizam. Evropski ustavni patriotizam. Evropske integracije.

Uvod

Ovako formulisana tema zahteva da najpre objasnimo pojam političkog identiteta nacionalne države; nadalje, biće govora o smislu i sadržaju evropskog identiteta, zatim o razmeđama na kojima se nalazi politički identitet sa-

* Prof dr Dragica Vujadinović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Rad je rezultat istraživanja u okviru projekta Perspektive implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije (179059), koji podržava Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

dašnje Srbije i o nastojanjima da ona uspostavi politički identitet, koji je po svom karakteru evropski, odnosno kompatibilan s najvišim standardima koje je EU postavila za pridruživanje.

1. Politički identitet nacionalne države

Izvorni model političkog identiteta pripada nacionalnoj državi i on uvek sadrži tri dimenzije – objektivnu, subjektivnu i interpretativnu. Objektivna dimenzija je vezana za određeni okvir institucionalno-pravnog, političkog i ekonomskog sistema, kao i socijalne strukture; pozadinski, u nju spada i kulturno nasleđe, dominantni kulturni obrasci i sistemi vrednosti, jezik, dati političko-istorijski inherentni i međunarodni kontekst.

Subjektivna dimenzija je vezana za kolektivni i individualni osećaj pripadništva društvenih aktera datoj političkoj zajednici, što je zasnovano na kvalitetu političkog legitimiteta, kao i na dominantnim modelima kolektivnog razumevanja prošlosti, sadašnjosti i budućnosti date zajednice. Legitimitet modernog liberalnodemokratskog poretka je utemeljena na karakteristikama i kvalitetu institucionalnog aranžmana ustavom ograničene i podeljene vlasti, a posebno na elementima demokratske participacije građana u biranju vlasti i u političkom odlučivanju, posredovano opštim pravom glasa, periodičnim slobodnim izborima i postojanjem prostora za kritičku javnost, demokratske medije i civilno društvo. Legitimacijska baza zavisi, dakle, i od javnog diskursa, koji sa svoje strane može biti ne samo kritički i orijentisan na unapređivanje demokratije u državi i društvu, već i manipulabilan/populistički, usmeren ka upotrebi demokratije i za nedemokratske svrhe. Opštije rečeno, javni diskurs je pluralan u modernim političkim zajednicama i utoliko su različiti interpretativni modeli u opticaju povodom identiteta političke zajednice.

Interpretativna dimenzija, koja je neodvojiva od pomenute subjektivne dimenzije, vezana je za relevantne interpretacije date političke zajednice, koje primarno potiču od intelektualnih i političkih elita, tačnije, elita generalno uzev. Interpretacija objektivne i subjektivne dimenzije političke zajednice ima konstitutivnu ulogu u izgradnji identiteta. U tom smislu, politički identitet je uvek konstrukt; svaki spoj empirijskih i normativnih elemenata analize uklapa se u određenu matricu tumačenja, u određeni idejno-politički ili ideološki konstrukt.¹ Po pravilu, postoji dominantan interpretativni model, ali u pluralnom modernom društvu kao takvom, posebno imajući u vidu globalizacijske uticaje, formativnu ulogu imaju sve relevantne interpretacijske opcije, bilo tako što deluju kao remetilački faktor u odnosu na dominantno tumačenje ili tako što se bore za uspostavljanje svoje dominacije.

Glavna tumačanja² političkog identiteta moderne nacionalne države su etnokulturalno (etnonacionalističko) i građansko, s tim što je dominantno

1 Videti: Eriksen, T. H. *Etnicitet i nacionalizam*, Beograd 2004.

2 Videti: Vujadinović, D. „Evropski identitet“, u: Lilić, S. *Pravni kapaciteti Srbije za evropske integracije*, knjiga V, Beograd 2010; Vujadinović, D. „Evropski politički identitet i Srbija“, u: Podunavac, M. (ur.) *Država i demokratija u procesu evropeizacije Srbije*, Beograd 2011.

građansko tumačenje. Međutim, s procesima globalizacije, kao i s masovnim migracijama, javljaju se i tumačenja sa stanovišta multikulturalizma, pluralizma, komunitarizma.

Etnonacionalističko tumačenje je homogenizujuće, kolektivističko tumačenje; u njemu individue predstavljaju deo kolektivnog političkog bića, a od građana se očekuje lojalnost dominantnim idejama i praksi, identifikacija s grupom i političkim režimom, nekritičko prihvatanje tradicije kao uzora i kriterijuma tumačenja i delanja spram sadašnjosti i budućnosti; patriotizam se često identifikuje s neupitnim poštovanjem i sleđenjem oficijelnih/dominantnih modela mišljenja i delanja.

S druge strane, postoji građansko tumačenje, koje podrazumeva postojanje i razvijanje konstitucionalne demokratije, gde se politički identitet gradi, idealno uzev, na autonomiji jedinice i demokratskoj transparentnoj politici, kritičkoj javnosti i participaciji građanja; gde se nacionalni/politički identitet vezuje pre svega za zaštitu ljudskih prava, kvalitet života, unapređivanje demokratskih mehanizama vladanja, i gde se patriotizam vezuje primarno za ustavni patriotizam. U građanskom tumačenju, individua prethodi kolektivitetu i kolektivni identitet je podložan preispitivanju i kreiranju u kritičkoj javnosti i civilnom društvu.³

Faktičko stanje svetskih i evropskih masovnih ekonomskih i političkih migracionih kretanja, koje je posebno počev od druge polovine 20. veka izazvalo značajne promene u etničkoj strukturi stanovništva nacionalnih država, s jedne strane, zatim, nasleđeno stanje multinacionalnosti i multi-konfesionalnosti u mnogim državama, s druge strane, i unapređivanje teorije i prakse ljudskih prava i kulture zaštite manjina, nametnulo je potrebu za novim multikulturalnim tumačenjima političkih identiteta savremenih nacionalnih država. Multikulturalizam se s treće strane, u smislu političkog identiteta artikuliše u političkoj teoriji, s jedne strane, na liniji etnokulturalnih tumačenja, kao komunitarizam – kao kolektivistički, antiglobalizacijski, evroskeptički, često ksenofobični partikularistički model tumačenja; a na drugoj strani, multikulturalizam se artikuliše sasvim drugačije na liniji građanskih tumačenja, s kritičkom notom u odnosu na referentna građanska tumačenja u smislu zahteva za većom inkluzivnošću, s izraženijim opredeljenjem za zaštitu manjinskih prava i slabijih društvenih grupa, tj. njihovih individualnih pripadnika, a sa stanovišta univerzalnih ljudskih prava i specifičnih prava ugroženih manjinskih grupa.⁴

Kao što je već pomenuto, dominantno tumačenje moderne liberalnodemokratske države je građansko, s izraženim elementima kosmopolitizma zasnovanog na univerzalnim vrednostima jednakosti i slobode. Međutim, u situacijama krize političkog legitimiteta, kao i globalne ekonomske krize, dobijaju na snazi i inače perzistirajuća partikularistička etnokulturalna tumačenja.

3 Ibid.

4 Videti: Jovanović, M. „In Search for Democratic Legitimacy“, in: Jovanovic, M., Vujadinovic, D. and Etinski, R. *Democracy and Human Rights in the EU*, Belgrade/Maribor 2009.

Moderna država zapadnog tipa se razvila do modela ustavne demokratije i baš zato su dominantna u političkoj teoriji i publicistici građanska tumačenja ove političke zajednice. Međutim, opstaju i etnokulturalna, nacionalistička tumačenja i u najrazvijenijim državama Zapada; naime, u borbi protiv autoritarne i teološki određene srednjovekovne države, moderna nacionalna država nastaje preko spoja republikanizma i nacionalizma, da bi se s razvojem liberalno-demokratske države kroz nekoliko vekova i sa izgradnjom principa konstitucionalizma pokidala veza između nacionalizma i moderne države.⁵ To, dakle, nije nužna veza, ali zadržala su se tumačenja etnokulturnog ili nacionalističkog tipa, koja čuvaju vezu s pomenutom spregom.

U tom smislu, u svim razvijenim zapadnim zemljama regularno, legalno i legitimno postoje u okvirima multipartijskih sistema konzervativne struje i političke stranke – zastupnice tradicionalnih ideja o jakoj državi, svetosti porodičnih vrednosti, svetosti kolektiviteta, značaju religijskog identiteta, etnokulturnog integriteta/etniciteta. Iz pomenutog kulturno-političkog okruženja i utemeljenja, proističu najčešće, ali svakako ne nužno i ne isključivo iz njih, i aktuelni rastući trendovi homofobije, etnonacionalizma, rasizma, jačanja ekstremne desnice, rastućeg neprijateljstva prema globalizacijskim trendovima mešanja stanovništva, kultura, i još konkretnije – prema savremenim migrantima, azilantima, vanevropskim doseljenicima na prostore zapadne Evrope, pa čak i imigrantima iz siromašnijih delova Evropske unije u one najbogatije zapadne zemlje.

Tumačenja političkog identiteta liberalnodemokratskih država Zapada se razlikuju zavisno od pomenutih ideoloških orijentacija, koje divergiraju između liberalnodemokratskih, neoliberalnih i konzervativnih, pri čemu su liberalnodemokratske i klasične liberalne koncepcije međusobno bliže politički uzev, odnosno kontrastirane konzervativnim, u smislu davanja prednosti slobodi i individualnosti nad kolektivitetom i tradicijom, dok su, s druge strane, neoliberalne i konzervativne koncepcije međusobno ekonomski bliže, u smislu zagovaranja slobodnog tržišta nasuprot liberalnodemokratskoj koncepciji socijalne države (uz ogradu, da i određene konzervativne koncepcije jesu branile paternalističku državu blagostanja, recimo u slučaju Bizmarka).⁶

Tumačenja zavise od dominantnih ideoloških orijentacija elita, a zavise i od toga da li se radi o autoritarnom ili demokratskom poretku, kao i od karaktera dominantne političke kulture (autoritarne ili demokratske), tako da može da se dogodi da je nominalno poredak demokratski, ali da prevagu nosi etnonacionalističko tumačenje političke zajednice (to se, recimo, događa u pojedinim tranzicijskim zemljama), ili da je poredak supstancijalno demokratski a da se javljaju razne verzije nacionalističkih, ksenofobičnih, rasističkih, ekstremnodesničarskih tumačenja identiteta političke zajednice.

5 Videti: Muller, J-W. *Ustavni patriotizam*, Beograd 2010; Vrcan, S. *Nacija, nacionalizam, moderna država*, Zagreb 2006, 76–110; Habermas, J. *Postnacionalna konstelacija*, Beograd 2002; Vujadinović, D. „Evropski identitet“, *op. cit.*

6 Videti: Nedović, S. *Država blagostanja – Ideje i politika*, Beograd 2005.

Pošto političke i intelektualne elite, odnosno elite uopšte uzev, igraju značajnu ulogu u tumačenju identiteta, njihova odgovornost je ključna za to kakav politički identitet se profiliše. Odgovornost elita je naročito izražena u tranzicijskim zemljama, onima koje tek treba da uspostave političke zajednice utemeljene na konstitucionalnoj demokratiji; u ovom slučaju, elite direktno učestvuju bilo u kreiranju ili opstrukciji kreiranja konstitucionalne demokracije i vladavine prava. Dakle, elite se ovde ne bave pre svega tumačenjem kao trećom dimenzijom kreacije političkog identiteta, već i proizvodnjom prve – objektivne dimenzije političkog identiteta (institucionalnim okvirom, ustavnim identitetom), i to bilo sa etnokulturalnog ili građanskog stanovišta.

2. Evropski identitet

Evropska unija predstavlja političku zajednicu novog tipa u odnosu na izvorno određenje identiteta nacionalne države i, utoliko, zahteva osobeno određenje.

Pošto ne postoji jednoznačno određenje nijednog političkog identiteta, već se uvek radi o specifičnim interpretacijama i idejnim/ideološkim konstruktima, i u slučaju evropskog identiteta moraju se analitički diferencirati različita relevantna tumačenja.

Razlikovanje na nivou nacionalnih država etnonacionalističkog i građanskog pristupa, kao i multikulturalnog pristupa, ne može direktno da se primeni na tumačenje identiteta Evropske unije. Etnokulturalni model tumačenja se transponuje u evroskeptičko tumačenje (nepristajanje na subordinaciju nacionalnih država ovoj nadnacionalnoj tvorevini) ili u komunitarističko (prihvatanje EU, ali s pretpostavkom da ona tek mora da izgradi politički identitet po ugledu na nacionalne države), a građanski model tumačenja se transponuje u proevropsko, pluralno tumačenje identiteta EU. Multikulturalni model tumačenja se u određenim modalitetima približava građanskom (pluralna, inkluzivna tumačenja), a u drugima koja su možda brojnija, etnokulturalnom (evroskeptička, komunitarna tumačenja).⁷

Objektivna dimenzija političkog identiteta EU primarno se vezuje za genezu institucionalno-pravnog ujedinjavanja prostora zapadne Evrope u periodu nakon Drugog svetskog rata, a posebno preko utemeljujućih ugovora, počev od Ugovora o osnivanju Evropske zajednice za uglj i čelik (Pariz 1951), Ugovora o osnivanju ekonomske zajednice/Ugovora o osnivanju Evropske zajednice za atomsku energiju (Rimski ugovor 1957/58), Jedininstvenog evropskog akta (1986/87), Ugovora o Evropskoj uniji – iz Matrihta (1992/93), iz Amsterdama (1997/99), iz Nice (2001/03), i konačno, do Ugovora o funkcionisanju Evropske unije (Ugovora iz Lisabona), potpisanog 2007, a stupio na snagu 2009. godine).⁸

Nadalje, objektivni politički identitet Evropskoj uniji daje institucionalni model liberalno-demokratskog poretka, koji postoji u pojedinačnim država-

7 Videti: Vujadinović, D. „Evropski identitet“, *op. cit.*

8 *Ibid.*

ma i koji se zahteva kao uslov pristupanja EU, a koji se nastoji ostvariti i na nivou zajedničke političke tvorevine. Pri tom, nastojanja da se EU izgradi na principima konstitucionalne demokratije nisu materijalizovana u vidu Ustava EU, već pre svega kroz pomenute osnivačke akte i Povelju fundamentalnih prava EU, odnosno, kroz sistem vrednosti koji se promovise vezano za socijalnu pravdu, mir, slobodu, jednakost, toleranciju, jedinstvo u različitosti, kulturu ljudskih prava. Moto EU je „jedinstvo u različitosti“.

Objektivno uspostavljanje političkog identiteta EU suštinski je vezano i za procese kulturnog, ekonomskog, informatičkog, medijskog prožimanja evropskog prostora, zatim za rezidencijalnu pokretljivost, povezanost evropskog obrazovnog modela posredstvom „Evropskog okvira visokog obrazovanja“, kao i za delovanje civilnog društva preko i mimo granica nacionalnih država na tlu EU.

Proevropsko tumačenje ovog objektivnog procesa formiranja zajedničkog evropskog prostora kao istorijskog, političkog, ekonomskog, kulturnog, socijalnog, selekcionise na takav način događaje i procese, da se taj proces evropeizacije pokazuje kao supstancijalan, utemeljen u potrebama ljudi, objektivnim i epohalnim tendencijama, ali, opet, i uz kritičko ukazivanje na ogromne mane evrokratsko/birokratskog kreiranja EU „odozgo“ od pedesetih godina 20. veka pa do danas, kao i na probleme koje donosi neuspešnost u integraciji imigranata i neuspešnost multikulturalizma (izazivanje ksenofobije, rasizma, etnonacionalizma kod domaćeg stanovništva, i u odnosu na doseljenike iz siromašnijeg Trećeg sveta, ali i u odnosu na doseljenike iz novoprimitivnih država centralne i istočne Evrope, kao i u odnosu, recimo, na Rome).

Pozitivni odgovori na pitanje šta građane Evrope već faktički vodi tome da se osećaju kao Evropljani, moraju se povezati sa svime što se ustanovilo kao prednosti formalnopravnog sadržaja evropskog građanstva, i što se uspostavilo kao socijalno umrežavanje po raznim osnovama (slobodno tržište, sloboda kretanja roba, ljudi, kapitala, evropski prostor obrazovanja, internet, ustanovljavanje Euro-metropola i „Euro-stars“ (građani EU koji žive u jednoj državi, rade u drugoj), multilingvalni su, lako menjaju mesto rada, stanovanja, provođenja slobodnog vremena, uspostavljanja partnerskih odnosa mimo i preko „granica“ država).

U opštijem, međutim, smislu, ti pozitivni odgovori bi se mogli vezati za ono što Miler (Jan-Wener Muller)⁹ naziva „evropski ustavni patriotizam“, zatim za ono što Gidens (Anthony Giddens)¹⁰ naziva „evropski socijalni model“, kao i za koncept evropskog građanstva, uključujući u njega i ono što Džon Kin (John Keane)¹¹ naziva multidimenzionalno građanstvo.

„Evropski ustavni patriotizam“ tiče se mnogo relaksiranijeg pravno-političkog okvira zajedništva u odnosu na nacionalne države, koji ostavlja prostor

9 Muller, J-W. *op. cit.*

10 Gidens, E. *Evropa u globalnom dobu*, Beograd 2009.

11 Keane, J. *European Citizenship? Historical Foundations, New Departures*, London/Berlin 2005.

za široku i stalnu deliberaciju oko zajedničkih interesa građana Evrope, i koji izražava privrženost Evropljana Evropi u meri u kojoj im ona pruža benefite, ali istovremeno ne ugrožavajući njihovo opredeljenje i za svoje nacionalne države i benefite koje im one pružaju. Ustavna kultura koja počiva na liberalnodemokratskim normama i vrednostima, u slučaju EU dobija na privlačnosti (moralnom višku) u meri u kojoj nudi inkluzivniju a manje obavezujuću pripadnost, ne poričući pri tom i potrebu za nacionalnom pripadnošću; zatim, u meri u kojoj nudi očuvanje evropske unutrašnje raznolikosti i mirnog suživota, bez pokušaja nametanja bilo pravne jednoobraznosti ili oružane jednoobraznosti (u smislu imperijalnih ciljeva). Mir i tolerancija su ciljevi, moto je „jednakost u različitosti“, nikakva jednoobraznost.¹²

Atraktivnost Unije je u tome što je uspostavljanje institucionalnog jedinstva i donošenje osnivačkih akata teklo kao proces deliberacije i političke borbe bez unapred postavljenog cilja nametnutog iz jednog centra; zatim, ishod deliberacije je neizvestan i sudbina ove političke zajednice je otvorena, predstavlja projektni izazov koji treba čuvati unapređivanjem, a za dobrobit svih zainteresovanih; privlačnost sledi i iz normativnih uticaja na unapređenje ekonomske, pravne i političke kulture unutar EU, kao i vezano za zemlje u okruženju.¹³

Što se tiče vezanosti Evropljana za EU, njihovog doživljaja sebe kao Evropljana, uz sve pomenute objektivne elemente koji su već doveli ili će dovesti i do razvijanja subjektivne dimenzije političkog identiteta EU, ne sme se gubiti iz vida činjenica, potkrepljena empirijskim istraživanjima, da je identifikacija sa EU srazmerno niska (kod nekih država čak samo 10% – Finska, Estonija, Velika Britanija), da se ona ispoljava i kroz nisku izlaznost na izbore za Evropski parlament, kao i da se svi Evropljani (neki manje, neki više) najpre identifikuju sa svojom nacionalnom državom, pa tek onda sa EU.¹⁴

Evropski socijalni model kao bitna tačka privlačnosti EU za njene građane, po mišljenju Gidensa, nije i ne može više da bude paternalistički model države blagostanja, već socijalni model intervencije države u unapređivanje tehnologije (informacione naročito), obrazovanja, brige o deci i slabim društvenim grupama, i to kroz investiranje države u ove sfere, ali bez intervenisanja na skupi birokratski način u slobodno tržište i redistribuciju profita.

Ovaj autor se zalaže za odustajanje od tradicionalnog socijalnog sistema, koji je primenjivan u evropskim nacionalnim državama i koji je građane Evropske unije oformio kao opredeljene za socijalnu pravdu i sistem socijalne zaštite, ali koji je državu blagostanja učinio preskupom, doveo je u krizu i stanje propadanja, a građane navikao na paternalizam države; on se zalaže za njegovu zamenu novim evropskim socijalnim modelom, koji će biti i tržišno orijentisan i socijalno efikasan.¹⁵

12 Muller, J-W. *op. cit.* 142.

13 Videti detaljnije: Vujadinović, D. „Evropski identitet“, *op. cit.*; Vujadinović, D. „Evropski politički identitet i Srbija“, *op. cit.*

14 Eurobarometer, 8.11.2010. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives

15 Dragica Vujadinović, „Evropski identitet“, *op. cit.*

Atraktivnost EU je vezana i za unapređivanje kategorije evropskog građanstva, koje, dakle, postoji bez postojanja evropske nacije, i predstavlja razdvajanje kategorije građanina od koncepta nacionalne države. Pored biračkog prava (izbori za Evropski parlament i učešće na izborima za lokalne organe vlasti), evropsko pravo podvodi pod institut evropskog građanstva i pravo slobodnog kretanja i prebivanja na teritoriji država članica, pravo na diplomatsku i konzularnu zaštitu građanina bilo koje države članice EU u trećoj zemlji, ukoliko država čiji je on državljanin nema svoje predstavništvo u toj zemlji, pravo peticije Evropskom parlamentu, pravo predstavke ombudsmanu i obraćanja institucijama Zajednice na jednom od zvaničnih jezika država članica.¹⁶

Pojam građanstva ima, osim pomenute pravne dimenzije, i političku dimenziju, koja je neodvojiva od prethodne, a koja se tiče političke participacije Evropljana u demokratskoj politici unutar EU i sledstvenog savladavanja vidnog demokratskog deficita EU¹⁷.

Džon Kin¹⁸ govori o evropskom građanstvu kao multiplikovanom, kao onom koje je vezano i za aktivnosti civilnog društva na evropskom nivou, a koje Evropljane povezuje na *grass-roots* osnovi, a ne putem tehnokratsko-birokratskih projekata „odozgo“. Reč je o pluralnom građanstvu, zasnovanom na multiplim, potencijalno konfliktnim, identitetima, koji se ne svode na međusobno tolerisanje ili dopunjavanje nacionalnog i supranacionalnog identiteta Evropljanina, već su na multiplikovane načine usmereni ka afirmaciji različitosti, kao prema jedinstvenoj formi postnacionalnog građanstva.

3. Kontroverze političkog identiteta i evropskog puta Srbije

Srbija je država odložene i okasnele (uz to, i vidno neuspešne) tranzicije ekonomsko/političko/pravnog sistema iz poretka tzv. „realsocijalizma“ u poredak liberalnodemokratskog kapitalizma i konstitucionalne demokratije. Politički identitet države Srbije nije uspeo da se profiliše ni u svojoj objektivnoj, institucionalnoj dimenziji (Srbija, štaviše, nije ni dovršena država u elementarnom teritorijalnom smislu), ni subjektivno – u smislu legitimacione osnove vlasti, kao i dominantnih sistema vrednosti i političke kulture iz kojih potiče identifikacija s političkom zajednicom, a ni interpretacijski – na jasnom tragu konstitucionalne demokratije.

Objektivno, Srbija je daleko od vladavine prava i konstitucionalne/ustavne demokratije, a pravno-politički okvir čijem uspostavljanju se teži po uzoru na razvijene konstitucionalne demokratije, kakve postoje među najrazvijenijim državama EU, inherentno je još uvek manjkav i nedorađen, s jedne strane, a s druge, postignuti institucionalno-pravni rezultati se derogiraju u sudaru s manjkavom implementacijom, kao i u sudaru sa sistemskom korupcijom i nedemokratskom političkom kulturom.

16 Videti: Marinković, T. *Evropeizacija ustavnog prava, Pravo i društvo*, 2010/1.

17 Videti: Jovanović, M. In Serach for Democratic Legitimacy, *op. cit.*

18 Keane, J. *op. cit.*

U slučaju tranzicijskih zemalja, uključujući i Srbiju, ustavna demokratija je zadatak koji vlast, poduprta interpretacijskim naporima elita, treba da uspostavi veštački, „odozgo“, s ciljem da se na tragu liberalnodemokratskog poretka napravi rez s bivšim poretkom i da se redizajniraju prošlost, sadašnjost i budućnost.

Iz perspektive građanskog tumačenja, tj. zahteva za uspostavljanjem konstitucionalne demokratije u zamljama bivšeg „realsocijalizma, po Nenadu Dimitrijeviću¹⁹, temeljni problem u slučaju svih onih postkomunističkim zemalja koje su obeležene visokim stepenom etničke heterogenosti, jeste u tome što njihovi novi, postkomunistički demokratski ustavi nisu zasnovani na građansko/republikanskom principu, već na etnicističkom principu. „Tačno je da njihovi ustavi definišu demokratske pravne i političke institucije, procedure političkog odlučivanja, te kataloge individualnih prava. Ali, s druge strane, vrednost tih elemenata liberalnog konstitucionalizma već na startu je osporena nacionalističkim određenjem zajednice. Postkomunistički ustavotvorci opredelili su se za koncept privatizovane etničke države, odnosno države koja je virtuelno vlasništvo većinske nacije...“²⁰

Ti ustavi zahtevaju reviziju da bi postali u punom smislu građanski, da bi sprečili vladavinu naroda koja se pretvara u vladavinu dominantnog naroda. To je naročito bitno u slučaju demokratske tranzicije Srbije; naime, to što je u novom Ustavu Srbija definisana kao država srpskog naroda i svih građana koji u njoj žive, ima posebnu težinu zbog nasleđa „loše prošlosti“ militarnog pokušaja implementacije etnicističkog temeljnog principa, s jedne strane, a s druge, Srbija spada u socijalno (etnički i religijski) heterogena društva i predstavlja jedan od ekstremnih primera gde je izostao „dugi put pacifikacije etniciteta“.²¹

Može se govoriti o nemogućnost formiranja stabilne i dovršene države Srbije zasnovane na etničkom principu, s jedne strane, kao i o nerešivosti manjinskog pitanja na istinski liberalnodemokratski način, s druge strane. Naime, pritisak etničke i verske većine može da radikalizuje manjine i da od njih stvara „intenzivne manjine“, koje ne prihvataju pravila demokratske igre u kojoj su predestinirani gubitnici.²²

Dimitrijević govori o tome da je revizija srpskog ustava neophodna, da ovo ustavno definisanje zajednice mora da se utemelji na inkluzivnom, prihvatljivom i za manjine i za većinu u okviru zajedničkog života.²³

19 Dimitrijević, N. *Ustavna demokratija shvaćena kontekstualno*, Beograd 2007.

20 *Ibid.*, 167.

21 *Ibid.*

22 Videti: Goati, V. *Stabilizacija demokratije ili povratak monizmu*, Podgorica 1996.

23 Dimitrijević kaže: „Takvo stanje fundamentalne neravnopravnosti može se prevazići samo konsenzualnom ustavnom revizijom u kojoj bi se većina i manjine saglasile o promeni određenja države. Tim zemljama je – kao prethodni stav uspostavljanja i stabilizacije demokratije – neophodna ustavna identifikacija jednog inkluzivnog i za sve prihvatljivog okvira zajedničkog života, u kome će priznanje posebnih identiteta biti uravnoteženo s univerzalizmom prava.“ (*Ibid.*, 168)

Pominjano temeljno normativno određenje ustavnog i političkog identiteta, u slučaju Srbije, koja je socijalno, ekonomski i kulturološki devastirana zemlja, može i mora biti dopunjeno strateškim planiranjem i objektivnim pomacima i u svim onim elementima politike, ekonomije, kulture, sistema vrednosti, obrazovanja, vaspitanja, koji doprinose „dobrom“ životu jedinice u „dobro uređenoj političkoj zajednici“.

Po pitanju subjektivne dimenzije političkog identiteta, građani Srbije svoju identifikaciju s političkom zajednicom ne profilisu dominantno na građanski način, u njima se sudaraju etnokulturalne i građanske matrice i sistemi vrednosti.

Identifikacija građana Srbije sa svojom političkom zajednicom još uvek je dominantno etnicistički određena, tako da su većinski nacionalizam i manjinski nacionalizmi komplementarni na destruktivan način. Patriotizam se dominantno vezuje za nacionalizam, dominantan nacionalizam/patriotizam je vezan za privrženost srpskoj naciji/državi, što i objektivno i subjektivno udaljava manjinske narode od identifikacije s državom Srbijom. U interpretacijskoj ravni, to se iskazuje kao afirmacija etnonacionalizma i partikularizma, podsticanje animoziteta među etničkim grupama umesto pacifikovanja suživota; iskazuje se i kao ksenofobija i netolerancija, koje zajedno – u situaciji hronične ekonomske krize i stalnog siromašenja stanovništva, masovne nezaposlenosti, masovne nepismenosti i sledstvene nedemokratske političke kulture, s jedne strane, i rastućih procesa retradicionalizacije, repatrijarhalizacije i klerikalizacije, s druge strane – predstavljaju idealno tlo za opasno narastanje ekstremne desnice i za izrazito opasne pojave potencijalne i aktuelne fašizacije države i društva.²⁴

Istovremeno, na paradoksalan način, kada je u pitanju opredeljenje građana u odnosu na EU, ono je godinama unazad bilo veoma visoko, recimo oko 70% u 2006. godini, oko 75% u 2008. godini. Privrženost evropskim integracijama je, ipak, opala u poslednje vreme, u 2011. je spala na oko 50%,²⁵ i to uslovljeno rastućom ekonomskom i političkom krizom unutar same EU, kao i zbog „izneverenih očekivanja“ da će EU na brži i lakši način, kao i bez uslovljavanja statusom Kosova, prihvatiti kandidaturu i datum pregovora o pridruživanju Srbije.

24 O etnifikaciji političkog polja u Srbiji, videti: Vujadinović, D. „Šta je racionalni nacionalni i državni interes savremene Srbije?“, u: Vujadinović, D. i Goati, V. ur. *Između autoritarnosti i demokratije – Nacionalni i/ili državni interes savremene Srbije*, Beograd 2007.

Kao najnoviji slučaj opasne tendencije fašizacije, može se navesti primer nedavnog otkazivanja „Parade ponosa“ zbog priznanja državnih organa da nisu u stanju da štite ustavom garantovana prava i da spreče militantne grupe da ugroze bezbednost. Sve su češći primeri da ekstremne desničarske grupe otvoreno prete pojedincima ili predstavnicima određenih političkih opcija bez zakonskih i sudskih konsekvenci, ili da pojedini crkveni velikodostojnici, javne ličnosti, političari iskazuju neke vrste govora mržnje ili politički nekorektnog govora, a da ne trpe nikakve sankcije, kao i da huliganske i ekstremističke grupe vrše nasilje na nacionalnoj, verskoj, rasnoj, polnoj osnovi, a da sudski procesi kasne, zastavevaju ili se završavaju nesrazmerno blagim kažnjavanjem izgreda pomenute vrste.

25 <http://www.b92.net/info/komentari.php?>

Što se tiče interpretacijske dimenzije političkog identiteta, zahvaljujući niskoj razvijenosti demokratske političke kulture među stanovništvom, kao i zahvaljujući veoma jakoj etnonacionalističkoj opredeljenosti elita u Srbiji, još uvek je snažno izražen i možda čak dominantan etnokulturalni konstrukt u tumačenjima političkog identiteta (s pomenutim tendencijama retrogradnog reartikulisanja na osnovama klerikalizacije, retradiconalizacije i repatrijarhalizacije, posebno počev od devedesetih godina 20. veka pa do danas).

U političkom polju i javnosti Srbije deluju međusobno suprotstavljena, a često i izmešana, etnonacionalno i građansko tumačenje političkog identiteta Srbije.²⁶ Često su na delu i namerna ili na neznanju i vrednosnoj konfuziji zasnovana mešanja ideja, mahom uzrokovana i nedovoljnom idejnom i programskom profilisanošću postojećih političkih stranaka i relevantnih ideoloških koncepcija u Srbiji. Odgovornost političkih elita je ključna za to koji modalitet političkog identiteta će biti kreiran i promovisan, i to kako preko njihovog direktnog političkog delovanja tako i preko toga kakvo tumačenje sadašnjosti, kao i prošlosti i budućnosti Srbije one nude, ali i preko toga koliko su spremne da jasno i konzistentno profilišu same sebe i svoje delovanje u vrednosnom, idejnom i praktično-političkom smislu. Međutim, da ponovimo, za to koje tumačenje političkog identiteta Srbije preovlađuje, odnosno – kakva politička zajednica će u Srbiji da se afirmiše, jednako ključnu ulogu i odgovornost uz političke elite imaju i obrazovne, religijske, medijske, i kulturne elite.

Srbija je deceniju kasnije od većine bivših država „realsocijalizma“ ušla u procese evropskih integracija i u unutrašnje reformske procese sa ciljem ispunjavanja tzv. Kopenhagenskih kriterijuma za pridruživanje EU.²⁷ Srbija je i dalje na začelju po pitanju kandidature za EU, i s veoma udaljenim i odloženim perspektivama faktičkog pridruživanja. Poslednji poraz evropske politike Srbije, za koju se takođe sa zakašnjenjem, ali, ipak, većinski opredelilo političko telo Srbije, dogodio se odlukom Saveta EU od 9. decembra 2011. godine da odloži odlučivanje o kandidaturi Srbije za članstvo u EU za mart 2012. godine. Političke elite su uporno širile optimizam o dobijanju čak i datuma početka pregovora, a ne samo kandidature za članstvo u EU pomenutog datuma; međutim, 9. decembra 2011. godine nije dobijena ni kandidatura. Politika demokratske vlade i predsednika države, zasnovana na paroli „I EU i Kosovo“, pretrpela je poraz i neophodno je radikalno preispitivanje te politike. Politički konsenzus oko parole „Evropa nema alternativu“, suštinski nije ugrožen, mada su ohrabreni i glasnjiji znaci dovođenja u pitanje te paradigmatične političke krilaticе.

26 O sudaranju građanskog i etnonacionalističkog profilisanja političkog identiteta u slučaju Srbije, kako u objektivnom i subjektivnom, tako i u interpretacijskom smislu, videti: Vujadinović, D. Šta je racionalni nacionalni i državni interes savremene Srbije?, *op. cit.*

27 Videti: Vujadinović, D. „Srbija i Evropska unija“, u: S. Lilić (ur.) *Pravni kapacitet Srbije za evropske integracije*, knjiga I, Beograd 2006; Vujadinović, D. „Prepreke na putu integracije Srbije u Evropsku uniju“, u: S. Lilić (ur.) *Pravni kapacitet Srbije za evropske integracije*, knjiga II, Beograd 2007; Vujadinović, D. „Srbija na prekretnici strateških opredeljenja – Pobjeda proevropske i preroformske opcije?“, u: S. Lilić (ur.) *Pravni kapacitet Srbije za evropske integracije* – knjiga III, Beograd 2008.

Umesto zaključka

U tekstu se zastupa shvatanje da Srbija treba da uspostavi politički identitet ustavne demokratije, jer na taj način ona bi ispunjavala civilizacijske standarde koji je u pravnom, političkom, institucionalnom, kulturološkom i vrednosnom smislu približavaju idealnotipskom modelu liberalnodemokratske države primerene i pripremljene za članstvo u EU. Implicirano je da je Srbija s dosadašnjim institucionalnim pravno/političko/ekonomskim reformama, kao i s postojećim ustavnim aranžmanom, još uvek daleko od modela konstitucionalne demokratije; pozadinski se takođe zastupa shvatanje da poenta procesa pridruživanja EU, kao i eventualnog faktičkog postajanja Srbije članicom EU, nije na formalnom učlanjenju Srbije u EU, već u suštinskom i kontinuiranom unapređivanju Srbije kao političke zajednice i ukupnog kvaliteta života u njoj. Još dublje pozadinski, poenta je da je Srbiji potreban spoljašnji podstrek i podrška za unutrašnje demokratske reforme i za savladavanje nasleđa autoritarne političke kulture, za prevazilaženje odložene i deformisane postsocijalističke tranzicije, „loše prošlosti“, sistemske korupcije, ekonomske, socijalne i ukupne multiplikovane zaostalosti.

Procesi unutrašnjih reformi Srbije u pravcu ustavne demokratije i vladavine prava kompatibilni su sa integracijom Srbije u EU. Građanska interpretacija političkog identiteta Srbije je komplementarna s građanskom interpretacijom političkog identiteta EU, iako značenje građanske interpretacije identiteta nacionalne države i građanske interpretacije identiteta EU nisu jednoznačne.

Srbiji je potrebna Evropska unija kao model, uzor, podstrek za sopstveno unapređivanje, za unutrašnje reforme države i društva. Projekat pridruživanja Srbije Evropskoj uniji značajan je čak i nezavisno od sudbine same Evropske unije, jer on podstiče i primorava Srbiju na formalno usvajanje, a zatim i na suštinsku implementaciju neophodnih reformskih mera u svim ključnim oblastima.

Dragica Vujadinović, PhD

Professor of Law University of Belgrade, Faculty of Law

CONSIDERATION OF THE EUROPEAN IDENTITY

Summary

The concept of political identity has been originally linked to the nation-state, as a primary form of the modern political community, and it always contains three dimensions: objective, subjective and interpretative one. Establishing of the trans-national or post-national political configuration in the case of European Union (EU), has imposed the need for finding out new definition for the new political identity, which has been irreducible on what meant national

state's identity. In the case of European identity the question is about a new form of identity related to the political community which certainly is not equal to the nation-state. However, in each case of considering the political identity of both national and trans-national political community, a certain conceptual/ideological construct has been always again at agenda.

Civic interpretation of the European identity is linked with the European constitutional patriotism. Constitutional patriotism related to the national state cannot be identified with the European constitutional patriotism, which means something different from a loyalty to constitutionally defined political order of the sovereign national state and one center of power; European constitutional patriotism means, among the others, an open field of deliberation for the Europeans about further building up the more relaxed and self-reflexive constitutional order of the EU; it is related to the motivation of Europeans for improving the European community of the peoples and the civilizational achievements of the EU, but inseparably from the full respect for the constitutional order of their own national states.

Civic interpretation of political identity of the contemporary Serbia, as being oriented towards democratic reforms and establishing of the constitutional democracy has been in accordance with intentions of Serbia to become a member of the EU. The standards (legal, political, economic), which have been proposed to Serbia on her way towards European accession, have represented civilizational benefit for Serbia.

Key words: *Political identity. National state. European identity. Serbia. European Union. Constitutional patriotism. European constitutional patriotism. European integration.*